

З ІСТОРІЇ ВЗАЄМИН ГАЛИЦЬКО-ВОЛИНСЬКОГО КНЯЗІВСТВА
ІЗ РИМСЬКОЮ КУРІЄЮ НА ПОЧАТКУ XIII ст.

Одним із цікавих епізодів з історії Галицько-Волинського князівства початку XIII ст. є взаємини його князя Романа Мстиславовича із римською курією. Відомості про ці відносини містяться в єдиному джерелі – пізньому Кенігсбергському літописі, фрагменти якого наведені В.Н.Татішевим в “Історії Російській”. Згідно з цим повідомленням, під час конфлікту Романа із польським князем Лешком у 1204 р. до галицько-волинського князя прибуло посольство від римського папи Інокентія III із пропозицією “королем руским его учинить и обещанные от поляк города отдать” [36, с.173]. Крім цього, посол папи пропонував Романові заключити релігійну унію двох церков, обіцяючи взамін підтримку “меча св. Петра”. За даними літопису, галицько-волинський князь, вислухавши пропозиції папського легата, “меч свой выняв, показал послу и спросил: “Такой ли меч Петров у папы? Если имеет такой, то может города брать и другим давать, но противо закона божия, понеже Петру такой меч имеет и воевать запретил господь. А я имею мой, от бога данный, и доколе есть при бедре моей, не имею нужды иначе покупать, токмо кровию, как отцы наши и деды разпространили и умножили землю Рускую” [36, с.173].

Повідомлення В.Н.Татішева в історичній літературі викликає неоднозначне ставлення. Починаючи із Д.Зубрицького [18, с.30], більшість істориків XIX-XX століть відносились до нього із повною довірою. Зокрема, це простежується в роботах М.Смирнова [35, с.37], П.Н.Батюшкова [11, с.43], А.Петрушевича [32, с.47], П.А.Іванова [19, с.158], Ю.Пелеша [42, с.304-305], В.Абрахама [41, с.98], М.Чубатого [40, с.9-10], С.Томашівського [37, с.88-89], І.Нагаєвського [26, с.297], В.Т.Пашуто [30, с.74], І.П.Крип'якевича [24, с.75], Ю.Ю.Свідерського [34, с.78], Л.Войтовича [12, с.35], В.В.Грабовецького [15, с.81], О.Б.Головка [13, с.191].

Проте версія про перебування папського посольства у Романа Мстиславовича не була прийнята всіма вченими. Першим її поставив під сумнів В.Антонович [10, с.72-73]. Такої ж думки дотримувався дослідник історії церкви Е.Голубинський. Він, на підставі факту відсутності згадок про посольство до Романа в літописах і в архіві римської курії, повністю заперечував факт такого посольства [14, с.598]. З певним сумнівом, хоча і не відкидаючи повністю достовірності, поставились до папської місії М.С.Грушевський [16, с.11-12] та польський дослідник Б.Влодарський [44, с.24].

Основними аргументами Е. Голубинського і прихильників його версії є те, що у вітчизняних літописах і в папському архіві немає жодних згадок про будь-які контакти римської курії із галицько-волинським князем. Виходячи із цього, вони вважають, що В.Н.Татішев міг допустити хронологічну неточність, і мова може йти не про посольство до Романа, а про пізніші контакти з Римом його сина Данила [14, с.598].

Але ця аргументація не є досить переконливою. Як слушно зауважив сучасний дослідник О.Б.Головко, у давньоруських літописах фактично немає повідомлень про місії католицьких релігійних діячів на Русь у X-XIII ст., хоча такі місії безперечно були (місія Адалберта у 968 р., місія Бруно Квертфуртського у 1008 р. та ін.) [13, с.189-190]. Крім того, фактично всі руські літописи містять дуже мало повідомлень про діяльність Романа. Іпатіївський кодекс, як відомо, взагалі має прогалину в шість років, що випадають саме на галицький період правління князя. Інший ранній літопис – Лаврентіївський – обмежується лише висвітленням діяльності князя в контексті його взаємин із руськими князями, боротьби за Київ і антиполовецьких походів [4, с.175-176, 179]. Європейський напрям політики князя і ранні, і пізніші літописи практично випускають з поля зору. Твір польського сучасника – магістра Вінцентія Кадлубека – уривається на подіях 1202 р. і теж не з'ясовує ці події. Тому аргументи Е.Голубинського не можуть бути прийняті як визначальні.

Прямих свідчень на користь перебування папського посольства у Романа, крім даних В.Н.Татішева, теж немає. Доведення достовірності даних Татішева можна будувати лише за допомогою непрямих свідчень і аналізу мотивів, що могли спонукати папу направити до руського князя своїх посланців. Саме їх вияснення становить основну мету статті.

Кінець XII – початок XIII ст. для Європи охарактеризувався активною політикою папства, спрямованою на поширення впливу католицизму в ті регіони, які не підпорядковувались римській курії або знаходились в сфері впливу візантійського православ'я. Особливу увагу папства привертала саме два напрямки: Прибалтика і південний схід Європи (Візантійська імперія). Намагаючись поширити свій вплив на схід і підпорядкувати курії землі, що знаходились у сфері юрисдикції візантійського патріарха, Інокентій III ініціював IV-й хрестовий похід, який завершився захопленням і пограбуванням столиці Візантії Константинополя. Внаслідок походу імперія розпалась на кілька держав, більша частина з яких були католицькими. Захоплення Константинополя і падіння Візантії трактувалось папською дипломатією як безумовний успіх католицької церкви.

Одночасно із утвердженням католицизму у Візантії відбувається поширення його впливу на балканські країни. В 1198 р. на прийняття

католицької релігії згодився сербський князь Волкан [32, с.46]. Протягом 1199-1204 рр. проводились переговори папи із болгарським царем Калояном, що завершилися в листопаді 1204 р. прийняттям останнім королівської корони та визнанням зверхності Риму [29, с.19-20]. На початку XIII ст. папські місіонери почали проникати навіть у віддалені половецькі степи, поширюючи християнство серед кочівників [20, с. 100].

В цей же час відбувається активне просування папства і в іншому регіоні – в Прибалтиці. Перші католицькі місіонери з'являються там у 1184 р. [28, с.97]. В 1201 р. рицарі із ордену мечоносців (заснований у 1200 р.) під керівництвом папського ємісара єпископа Альберта заснували Ригу, що стала центром єпископства і опорною базою хрестоносців в цьому регіоні [2, с.69].

За умов такої активності римської курії на сході Європи посольство папи до галицько-волинського князя Романа виглядає логічним продовженням політики Інокентія III. Новоутворене Галицько-Волинське князівство, що, за висловом Б.А.Рибаківа, “рівнялось за розмірами Священній Римській імперії Фрідріха Барбароси” [33, с.262], швидко набирало силу і перетворювалось на провідну державу регіону. Руські літописи починають іменувати Романа “самодержцем всеа Роуси” [3, с.715], а візантійські “ігемон” – великий князь [31, с.193]. Навіть неприхильні до Романа польські автори називають його “найсильнішим князем Русі” [7, с.201], що “повелевал всесильно почти всеми русскими князьями и провинциями” [1, с.137]. До папи, через католицьких місіонерів у Прибалтиці та в причорноморських степах, могли дійти також відгуки успішної боротьби Романа із “язичниками” – ятвягами, литовцями та половцями. Свідченням того, що в Європі знали про успішну боротьбу галицько-волинського князя із кочівниками, є повідомлення одного із європейських хроністів, який писав, що князь воював з половцями “на користь християнської віри і зупинив половецькі нашествия” [22, с.119].

Зростання могутності Романа Мстиславовича, його успішна боротьба з прибалтійськими племенами [9, с.202, 212] і причорноморськими кочівниками та родинні зв'язки із візантійським імператорським домом, не могло не зацікавити такого далекоглядного політика, як Інокентій III. Тим більше, що Південно-Західна Русь лежала в сфері прямих інтересів Риму. Свідченням зацікавленості папи в поширенні впливу католицької церкви на цей регіон є звернення Інокентія III у 1207 р. до всіх єпископів, кліру і до всього руського народу із закликом повернутись до “визнання апостольського престолу” [6, р.3-4]. У тому ж 1207 р. Інокентій III направив у Південно-Західну Русь місію на чолі з кардиналом Григорієм, яка мала на меті поширення тут західного обряду.

Певні надії на навернення Південно-Західної Русі до католицизму давало і досить прихильне ставлення до католицького віросповідання

самого князя. Відомо, що Роман в юності виховувався при краківському дворі і мав певні контакти з католицьким духовенством. Ці контакти засвідчує запис у синодику бенедиктинського монастиря св. Петра в м. Ерфурті про те, що “Роман, король Русі,... надав нам 30 марок (7 кг срібла – В.Н.)” [40, с.9].

Крім релігійних мотивів папа керувався також політичними. Справа в тому, що з кінця XII ст. папство було втягнуте в міжусобну боротьбу, яка точилась у Священній імперії. Після смерті імператора Генріха VI в 1198 р. боротьбу за імператорський трон повели молодший син Фрідріха Барбаросси Філіп Швабський (із династії Гогенштауфенів) і Оттон IV, син саксонського герцога Генріха Льва (династія Вельфів). Навколо цих двох претендентів утворилось дві ворогуючі коаліції. До першої з них увійшли французький король Філіп II Август [21, с.158] та частина німецьких феодалів. Другу коаліцію складали англійський король Річард Левове Серце, західнонімецькі феодала на чолі з кельнським архієпископом Адольфом та папа Інокентій III [17, с.340].

Не залишився осторонь цієї боротьби і галицько-волинський князь. Хроніка Альберіка із монастиря Трьох джерел, розповідаючи про загибель Романа в 1205 р. говорить, що він направлявся через Польщу в Саксонію на допомогу Філіпу Швабському [5, р.885]. Незважаючи на окремі спроби спростувати це повідомлення [44; 13], більшість вітчизняних і зарубіжних дослідників приймають таку версію [41, с.98-99; 40, с.10; 37, с.81; 31, с.193; 39, с.65-66; 43, с.31; 27, с.25; 25, с.44]. На думку О.Масана, посередником між німецьким королем та галицько-волинським князем міг виступати ландграф Тюрингії Герман [25, с.44]. Початок контактів між двома володарями, очевидно, припадає на 1203 р.

Поява у Філіпа Швабського нового і сильного союзника не могла пройти непоміченою його ворогами. Очевидно, саме позиція князя у імперському конфлікті стимулювала папу до налагодження контактів із галицько-волинським правителем. Утворення великої держави на східних рубежах католицького світу і її активний вихід на міжнародну арену (успішні походи проти ятвягів, литовців та половців, втручання в угорські та польські усобиці) робили Романа одним із наймогутніших правителів Європи та бажаним союзником для курії. Такий союзник був дуже необхідний папі саме в 1204 р. У цей час шальки терезів усе більше схилились на користь Філіпа Швабського. На його сторону перейшли союзники Оттона – пфальцграф Генріх (брат Оттона), тюрінгський ландграф Герман, кельнський архієпископ, брабантський герцог Генріх [17, с.342]. та чеський король Пшемисл I Оттокар [38, с.157]. В руках Філіпа опинилась фактично вся Німеччина, за винятком Саксонії і Брауншвейгу [21, с.159]. Союз із Романом дозволяв Інокентію III не лише відвернути князя від

надання допомоги Філіпу, а й значно зміцнити власні позиції в Східній Європі. Проте галицько-волинський князь не пішов на заключення угоди із курією. Подальший перебіг подій (похід Романа у Саксонію в 1205 р.) дозволяє вважати, що причиною такого рішення були політичні міркування Романа Мстиславовича.

На завершення зазначимо ще один момент. Із повідомлення В.Н.Татищева відомо, що Інокентій III пропонував Романові королівську корону. З цього ж джерела випливає, що Роман відкинув пропозицію понтифіка. Проте в західних джерелах того часу він виступає саме під титулом короля [5, р.885; 8, s.283], тоді як інші руські і польські правителі іменуються просто князями. Можливо, ця титулатура Романа має під собою певну історичну традицію про коронування князя чи якісь перетрактації з цього приводу, що могли відбуватись на початку XIII ст.

Таким чином, аналіз релігійної і політичної ситуації в Центральній і Східній Європі на початку XIII ст. дозволяє в певній мірі підтвердити повідомлення В.Н.Татищева про перебування папського посольства в Романа Мстиславовича. Воно узгоджується як із конкретною політичною та релігійною ситуацією в Центральній і Східній Європі на початку XIII ст., так і з зовнішньополітичною лінією галицько-волинського князя. З'ясування цього факту дозволить більш чітко визначити місце Галицько-Волинського князівства в міжнародних відносинах європейських країн початку XIII ст.

1. "Великая хроника" о Польше, Руси и их соседях XI-XIII вв. / Под ред. В.Л. Янина. М.: Издательство Московского университета, 1987. – 260 с.
2. Генрих Латвийский. Хроника Ливонии – М. – Л., 1938. – 468 с.
3. Ипатьевская летопись // Полное собрание русских летописей. – Т. II. – СПб., 1908. – С. 1-938.
4. Лаврентьевская летопись // Полное собрание русских летописей. – Т. I. – СПб., 1846. – С. 1-209.
5. *Albriçi monachi Triumphontium Chronikon.* – 1241. // MGH.SS. – Т. XXIII. – Hannoverae, 1874. – S. 631-950.
6. *Historica Russiae Monumenta / Ab. A.I. Turgenewio.* – Т. I. – Petropoli, 1841. – 399 с.
7. *Kronika Wielkopolska.* – Warszawa: PWN, 1965. – 331 s.
8. *Letopisy Heske od roku 1196 do roku 1278 // Fontes Rerum Bohemikarum.* – Т. II. – Praha, 1874. – S. 282-302.
9. Strykowski M. *Kronika polska, litewska, imudska i wszystkiej Rusi.* – Т. I. – Warszawa, 1846. – 572 s.
10. Антонович В. *История Галицкой Руси. Лекции. Рукопис.* – 296 с.
11. Батюшков П.Н. *Вольнь. Исторические судьбы Юго-Западного края.* – СПб., 1888. – 288 с.
12. Войтович Л. *Зоря князя Романа // Літопис Червоної Калини.* – 1991 – №2 – С. 32-35.
13. Головки О.Б. *Князь Роман Мстиславович та його доба: Нариси з історії політичного життя Південної Русі XII – початку XIII ст.* – К.: Стилос, 2001. – 250 с.
14. Голубинский Е. *История русской церкви.* – Т. I. – Ч. I. – М., 1900. – 669 с.

15. Грабовецький В. Прикарпаття в період могутності Галицько-Волинського князівства-держави XII-XIV ст. // Грабовецький В. Нариси історії Прикарпаття. – Т.1. – Івано-Франківськ, 1992. – С.40-94.
16. Грушевський М. Історія України-Руси. В 11 т., 12 кн. – Т.3: До року 1340. – К.: Наукова думка, 1993. – 585 с.
17. Егер О. Всемирная история. В 4-х т. – Т.2: Средние века. – М., 2000. – 696 с.
18. Зубрицький Д. Історія древняго Галичско-руссаго княжества. – Львов: Інститут Ставропигийский ЧЗ – 1855. – 314 с.
19. Иванов П. А. Историческія судьбы Волынской земли с древнейших времен до конца XIV века. – Одесса, 1895. – 317 с.
20. Клеванов А. История Юго-Западной Руси от ее начала до половины XV века. – М., 1849. – 220 с.
21. Колеснический Н.Ф. "Священная Римская империя": притязания и действительность – М.: Наука, 1977. – 198 с.
22. Котляр М.Ф. Чи міг Роман Мстиславович ходити на половців раніше 1187 р.? // Український історичний журнал. – 1965. – №1. – С.117-120.
23. Крип'якевич І. Історія України. – Львів: Світ, 1990. – 560 с.
24. Масан О. Недосліджені питання відносин між Україною та орденською Пруссією в XIII-XV ст // Науковий вісник Чернівецького університету. – Вип. 96-97 Історія. – 2000. – С.41-51.
25. Нагаєвський І. Історія Римських Вселенських Архієреїв (Від св. Ап. Петра до Авін'йонської неволі. 1309). – Мюнхен, 1964. – Ч.1. – 363 с.
26. Назаренко А.В. Русско-немецкие связи домонгольского времени (IX – середина XIII вв): состояние проблемы и перспективы дальнейших исследований // Славяно-германские исследования. – Т.1-2. – М., 2000. – С.19-79.
27. Назарова Е.Л. Освободительная борьба ливов в начале XIII века // Вопросы истории – 1982. – №1. – С.94-107.
28. Овчаров Н. Победите на цар Калоян (1197-1207 гг.). Исторический избор на България между православие и католицизм – София: Тангра, 2000. – 85 с.
29. Пашуто В.Т. Героическая борьба русского народа за независимость (XIII век). – М.: Издательство политической литературы, 1956. – 279 с.
30. Пашуто В.Т. Очерки по истории Галицко-Волынской Руси. – М., 1950. – 331 с.
31. Петрушевич А.С. Историческое известие о церкви св. Пантелеймона близ города Галича, теперь костел св. Станислава оо. Францисканов, яко древнейшей памятнике романского зодчества на Галицкой Руси с первой половины XIII столетия. – Львов, 1881. – 118 с.
32. Рыбаков Б.А. Мир истории. Начальные века русской истории. – М.: Молодая гвардия, 1984. – 351 с.
33. Свідерський Ю.Ю. Боротьба Південно-Західної Русі проти католицької експансії в X-XIII ст. – К., 1983. – 127 с.
34. Смирнов М. Судьбы Червоной или Галицкой Руси до соединения ее съ Польшею (1387). – СПб., 1860. – 153 с.
35. Татищев В.Н. История Российская. – В 7-ми тт. – Т.3. – М. – Л.: Наука, 1964. – 334 с.
36. Томашівський С. Історія України: Старинні і середні віки. – Мюнхен, 1948. – 134 с.
37. Томек В. Історія Чеського королівства. – СПб., 1868. – 840 с.
38. Феннел Дж. Кризис средневековой Руси. 1200-1304. – М.: Прогрес, 1989. – 296 с.
39. Чубатий М. Західна Україна і Рим у XIII віці в своїх змаганнях до церковної унії // Записки НТШ – Т.123-124 – Львів, 1927. – С.1-108.

40. Abraham W. Powstanie organizacyi kosciola lacickiego na Rusi. – Lwow, 1904. – Т.І. – 418 s.
41. Pelesz J. Geschichte der Union der ruthenischen Kirche mit Rom den dltesten Zeiten bis auf die Gegenwart – Bd. 1. – Wien, 1878. – 638 s
42. Widera B. 400 Jahre politische Beziehungen zwischen der Rus und Deutschland in der Zeit vor dem Mongoleneinfall // Ost und West in der Geschichte des Denkens und der Kulnurrellen Beziehungen. Festschrift für Eduard Winter zum 70. Geburtstag. – Berlin, 1966. – S.28-32.
43. Wiodarski b. Polska i Ruś: 1194-1340. – Warszawa, 1966. – 326 s.

Nagirnyy V.

FROM THE HISTORY OF MUTUAL RELATIONS OF THE HALYCH-VOLYN PRINCEPALITY AND POPE PALACE AT THE BEGINNING OF THE XIII-th c

The article deals with the contacts between the Pope Innocent III and Halych-Volyn prince Roman Mstyslavovych. The complex analysis of sources? Religions and political situation in Europe at the beginning of the XIII-th c. confirms the reliability of the chronicle information about the visit of Pope embassy to Halych-Volyn Principality in 1204.

Мішук А.І.

ЮЛІАН ЦЕЛЕВИЧ: КУЛЬТУРНО-ОСВІТНЯ ДІЯЛЬНІСТЬ

Розвиток і вдосконалення будь-якого наукового знання неможливі без участі окремих творчо обдарованих особистостей. Історична наука у будь-якій країні завжди була пов'язана з діяльністю мислителів, які активно сприяли пробудженню національної свідомості та гордості за минуле свого народу.

Одним із активних будителів і сподвижників українського національного відродження був Юліан Целевич. Він залишив по собі, як талановита, творча особистість, непересічний мислитель, дослідник історії рідного краю, людина різнобічних інтересів, колосальний за своїм значенням та важливістю слід.

На жаль, у даний час в українській історіографії немає комплексного дослідження про культурно-освітню діяльність цієї непересічної особистості. Певні намагання донести до широкої громадськості основні віхи з життя Ю.Целевича зроблені у 1993 р., коли були видані матеріали конференції “Історик, етнограф, педагог. Матеріали міжвузівської наукової конференції, присвяченої 150-річчю від дня народження Юліана Целевича” Окремі статті, серед яких можна відзначити “Ю.А.Целевич (до 125-річчя з дня народження)” М.М.Кравця, публікувалися у газетах і журналах, але обмежувались лише аналізом його творчої спадщини, частково висвітлювали його діяльність на культурно-освітній ниві. Саме тому ми прагнемо більш глибоко та ґрунтовніше дослідити діяльність Юліана Целевича,